

Brojnost i značenje zelenoga kadra

U ovome se radu autor bavi pitanjima zelenoga kadra. Koristeći se relevantnom literaturom i izvornim gradivom, piše o uzrocima nastanka zelenoga kadra, njegovoj rasprostranjenosti, ne samo u Hrvatskoj nego u cijeloj Monarhiji, stupnju organiziranosti i utjecaju revolucionarnih ideja koje su donijeli vojnici iz ruskog zarobljeništva. Autor donosi procjenu broja zelenoga kadra u Hrvatskoj i time otklanja neke pogreške koje su se ponavljale u dosadašnjim radovima o toj temi.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, Austro-Ugarska Monarhija, zeleni kadar, dezertiranje, nemiri

Sam pojam „zeleni kadar“ podrazumijeva grupe vojnih bjegunaca koji su dezertirali iz austrougarske vojske i skrivali se po šumama, planinama a nerijetko i zabačenijim seoskim imanjima po čemu su i dobili naziv. Zeleni kadar nije bio osobitost južnoslavenskih zemalja već ga nalazimo u svim dijelovima Austro-Ugarske pa i izvan nje. Prve grupe vojnih bjegunaca pojavile su se već 1914. godine, ali sredinom 1916. takve grupe postaju sve veće, da bi od kraja 1917. pojava zelenog kadra poprimila masovnij karakter.

Pred sam kraj rata, a poglavito od ljeta 1918. godine, nezadovoljstvo ratom, iscrpljenošću i općom neimaštinom rezultiralo je sve češćim izbjegavanjem odlaska na ratište. Naoružani su vojnici bježali u šumu, na mjesta koja su im mogla služiti kao skrovišta, ili su se vraćali u svoja sela gdje su se, uz pomoć rodbine i mještana, skrivali čekajući kraj rata. No, nisu bježali samo vojnici iz doknadnih bataljuna (onih koji su trebali biti upućeni na frontu), nego su bježali i vojnici s fronte iako je takvih, barem kada je o Hrvatskoj riječ, bilo mnogo manje u odnosu na one prve.

U ovom ću radu govoriti o pojavi zelenoga kadra i njegovoj rasprostranjenosti, o brojnosti zelenoga kadra, o uzrocima njegova nastanka, o utjecaju Oktobarske revolucije na nastanak zelenoga kadra i o stupnju njegove organiziranosti.

Uzroci pojave zelenoga kadra prije svega su, kao što sam naglasio u samom uvodu, socijalne prirode. U izvornom gradivu nalazimo podatke o tome da Ministarstvo rata drži da su glavni uzroci dezertiranja iz doknadnih postrojbi socijalno nezadovoljstvo, briga za posjed, pohlepa za novcem zbog koje se ne preza ni od pljačke, manjak radne

snage na seoskim imanjima, težnja da se vlastita obitelj zaštiti od rabote nesavjesnih, korumpiranih ili sirovih činovnika, umor od rata i kukavištvo.¹

Pitanjem o uzrocima stvaranja zelenoga kadra bavili su se i u Carevinskom vijeću – u obliku predbacivanja tadašnjemu austrijskom ministru domobranstva podmaršalu Karlu v. Czappu. (srpanj 1918): „Vi ljude zbog gladi i logičnih posljedica rata upravo prisiljavate na otimanje i pljačkanje, jer te ‘zelenе garde’ koje vi dolje (misli se na Slavoniju, nap. D. Č.) vašim zlostavljanjem istjerujete, vi ste sami učinili otmičarima i pljačkašima. I kad se među tim tisućama ljudi u kojima ste uništili sve socijalne veze rasplamsa vatra pobune i ustanka, onda bi to trebale biti subverzivne tendencije iz Rusije.“²

Pojava zelenoga kadra, kao što sam već rekao, nije karakteristična samo za Hrvatsku nego se on pojavljuje diljem Monarhije, o čemu pišu neki povjesničari. Edmund Glaise von Horstenau navodi kako je zeleni kadar postojao svugdje – na brežuljkastim područjima istočno od Semmeringa, u Ugarskoj, pa čak i u Njemačkoj, gdje je bio velik broj onih uniformiranih koji su – vraćajući se s legalnoga dopusta – pomoću krivotvorenih putnih isprava tjednima i mjesecima „tražili“ svoj puk uvijek na pogrešnoj bojišnici i pri tom uspjeli sklapati unosne poslove.³

U svojoj knjizi *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslavenskim zemljama 1914-1918*. Bogumil Hrabak piše kako vojni bjegunci nisu bili nikakva specifičnost južnoslavenskih zemalja Austro-Ugarske. On navodi da ih je bilo i u Transilvaniji, među Rumunjima, i u Galiciji, među Rusinima. Piše kako ih je u Galiciji bilo više nego u Hrvatskoj i Slavoniji, navodi da ih je bilo i u Ugarskoj, Austriji, u vojsci carske Rusije, kao i u francuskoj i talijanskoj vojsci. U nastavku teksta citira Glaise-Horstenaua koji kaže da je „samovoljnog udaljavanja iz zapovjedništva odnosno nejavljanja na dužnost poslije godišnjeg odsustva bilo krajem 1917. i u najdiscipliniranijoj vojsci toga vremena – u njemačkoj armiji“.⁴

Manfried Rauchensteiner u svojoj knjizi *Der Tod des Doppeladlers: Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg* kaže: „(...) dezertiranje je još jednom skokovito naraslo. U proljeće (1918) bilo se u zaleđu fronte, na nekoj vrsti ničijoj zemlji, pritajilo već oko 30 000 pripadnika takozvanog zelenog kadra. Sada (u ljeto) je njihov broj narastao na više stotina tisuća. U Moravskoj su se procjene kretale oko 40 do 70 tisuća, u Češkoj 25

1 Richard Georg Plaschka, Horst Haselsteiner i Arnold Suppan, *Innere Front. Militärassistentz, Widerstand u. Umsturz in d. Donaumonarchie 1918*, Band I, München: R. Oldenbourg Verlag, 1974, str. 70.

2 Isto, str. 81.

3 „Übrigens gab es auch anderwärts ‚grüne Kaders‘, so selbst im Wechselgebiet östlich vom Semmering. In Ungarn feierte in einzelnen Gegenden das Betyärentum seligen Angedenkens eine beängstigende Auferstehung. Eine auch in Deutschland wohlbekannte Abart von Fahnenflüchtigen stellten jene unzähligen Urlauber dar, die mit gefälschten Reisescheinen wochen- und monatelang ihr Regiment stets an der falschen Front „suchten“ und dabei auch noch gewinnbringende Geschäfte abzuwickeln verstanden.“ Edmund Glaise v. Horstenau, *Die Katastrophe, Die Zertrümmerung Österreich-Ungarns und das Werden der Nachfolgestaaten*, Zürich – Leipzig – Wien: Amalthea, 1929, str. 249.

4 Bogumil Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u Jugoslavenskim zemljama 1914-1918*, Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, 1990, str. 75

000, u Dalmaciji 10 000, na području vojnog zapovjedništva Graz uhićeno je tijekom kolovoza oko 6000 vojnika, većinom dezertera. U Budimpešti je vojska provodila racije i pohvatala oko 1000 osoba.⁵

Ovi su brojevi svakako bitni, ali važno je napomenuti da je te brojeve Rauchensteiner izvukao iz disertacije *The end of an Institution: The Austro-Hungarian Army in Italy, 1918.* autora Ronalda Wayne Hanksa, koji je naveo broj od 100 000 dezertera, ali ga je Rauchensteiner korigirao tvrdeći da je navedeni broj premalen jer ih je samo u Poljskoj bilo 100 000.

O rasprostranjenosti zelenoga kadra u Hrvatskoj podatke donosi i ugledni austrijski povjesničar Richard Georg Plaschka,⁶ sa suradnicima, u knjizi *Innere Front*. Oni navode da bi organizirani zeleni kadar trebao postojati „u okolici Zagreba, Osijeka, Vinkovaca, Subotice, Sombora, Broda i Doboja. Općenito je poznato da u široj okolici Karlovca, na Petrovoj gori, zeleni kadar djeluje već od 1917. (...) Okupljališta zelenoga kadra trebala bi biti u šumama Fruške gore, ali i na području između ušća Bosne (Bosanski Šamac) i Brčkog, uzduž Save“.⁷ Govoreći o držanju dezertera kaže: „Dezerteri su odvažni i opasni, oni odvažniji zadržavaju se i djeluju u šumovitim predjelima kao male naoružane i organizirane bande. Ekipe HIR-a 6 su otkrile čak izgrađena uporišta u šumama Fruške Gore, to jest, skrovišta za obranu. Pučanstvo tvrdi da dezerteri imaju i strojnice. Njih u svakom pogledu podupire pučanstvo. Tamo gdje ne mogu dobiti dobrovolju pomoć dobivaju je na silu (terorom). Neka mjesta imaju redovite namete, na primjer 30 komada kruha. Pučanstvo obavještava dezertere, ako im prijeti opasnost, sakriva ih, pomaže im u bijegu i otežava njihovo uhićenje.“⁸

U svojoj knjizi Plaschka procjenjuje i broj dezertera. Međutim, ne navodi pouzdane brojke već samo procjene koje će se ipak, na što ukazujem u svom radu, pokazati ne potpuno točne: „Procjenjuje se da je broj dezertera u Hrvatskoj i Slavoniji koje se pokušava uhvatiti oko sto tisuća. General upozorava na stvaranje grupa. Tako se u mjestima na području Vukovara i Vinkovaca smuca uvijek između 30 i 100 dezertera. U okolici Zagreba tri su satnije u jednom danu uhvatile 83 muškarca“.⁹

Tu brojku od sto tisuća citira u svojoj knjizi i Bogumil Hrabak koji na 122. stranici kaže: „U Glavnom stanu se smatralo da je u Hrvatskoj i Slavoniji (sa Sremom) u junu 1918. bilo do 100 000 begunaca i skitnica iz redova vojnih obveznika. Zagrebačka komanda je tu cifru radikalno smanjivala, vodeći u svojoj evidenciji svega 9854 prava

5 Manfred, Rauchensteiner, *Der Tod des Doppeladlers: Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*, Graz: Styria Verlag, 1993, str. 599.

6 Plaschka je u razdoblju od 1958. do 1988. bio na čelu austrijskog Instituta za istočnu i jugoistočnu Europu. Od 1967. do 1988. bio je sveučilišni profesor povijesti istočne Europe na Sveučilištu u Beču, a 1981./1982. bio je rektor Sveučilišta u Beču.

7 Plaschka i dr, *Innere Front*, str. 81.

8 Isto, str. 74.

9 Isto, str 74 (Zur Zahl der Deserteure: Die Zahl der in Kroatien und Slawonien sich umhertreibenden Deserteure könne auf 100 000).

dezertera.¹⁰ Iz navedenog je vidljivo da je prevelik raskorak između jedne i druge tvrdnje pa bi pitanje stvarnog broja trebalo istražiti – što sam u ovom radu i učinio.

Prema Bogdanu Krizmanu, zelenoga je kadra već u svibnju 1918. u Slavoniji bilo „desetine tisuća u okolici Osijeka, a bilo ih je i oko Novog Sada; u šumama Fruške gore njihova snaga bila je procijenjena na 6000 ljudi; slična situacija bila je u okolici Zagreba, Bosanskog Broda, Vinkovaca, Dalmatinskoj Zagori“.¹¹

Ivo Banac piše da je zeleni kadar do ljeta 1918. „izrastao u značajnu oružanu skupinu u mnogim dijelovima Hrvatske i Slavonije. Najviše ih je bilo na Petrovoj gori (8000 prebjega organiziranih u vojne jedinice rukovođene zelenokadrovskim časnicima), na Zrinskoj gori (..), na pašnjacima daljskog vlastelinstva (2000 prebjega), te na Fruškoj gori (6000 prebjega)“.¹² Banac nabraja još neke lokalitete, ali bez konkretnih brojeva, iz čega možemo zaključiti da misli da ih je ondje bilo mnogo manje u usporedbi s trima navedenim lokacijama.

Pišući o broju zelenoga kadra na prostoru Hrvatske, Banac pod četvrtom bilješkom na 24. stranici kaže: „Prema jednom izvoru, zeleni kadar brojio je 1918. godine nekih 200 000 ljudi.“¹³ I. Banac navodi članak B. Krizmana.¹⁴ Banac, dakle, upućuje na to da je podatak o broju od 200 000 našao kod Krizmana. B. Krizman u *Historijskom zborniku* 1957. godine u tekstu „O odjecima Oktobarske revolucije i zelenom kadru“ zaista donosi taj podatak. Međutim, u cijelom tekstu on prikazuje tekst „Zeleni kadar“ koji je F. Čulinović napisao u prigodi proslave Oktobarske revolucije i objavio u *Savremeniku*, br. 7–8 iz 1957. godine. O tom Čulinovićevu tekstu Krizman piše: „Pritom ponovo citira pasus iz djela E. V. Horstenau-a o slomu Austro-Ugarske¹⁵ u kojem se spominje ‘zeleni kadar’, i navodi, da se broj zelenokaderaša po šumama Hrvatske, prema neprovjerenim podacima, popeo potkraj rata do impozantne brojke od 200 000.“¹⁶ Krizman, dakle, komentira Čulinovića, ali iz Krizmanova teksta nije jasno je li Čulinović taj „neprovjereni podatak“ pročitao kod Horstenaua ili ga je dobio negdje drugdje. Da bih otklonio tu dilemu, provjerio sam tekst knjige *Die Katastrophe* i doista, na 249. stranici Horstenau piše o zelenome kadru, ali ne iznosi broj od 200 000 ni procjenu broja. No na 335. stranici piše o dezerterima i onima koji se više nisu vraćali s dopusta te govori o tome kako su se ranije skrivali po gradovima i provinciji, a posljednjih su se tjedana bez straha usuđivali napustiti svoja skrovišta. Kaže da je broj takvih krivolovaca i cestovnih

10 Bogumil Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslavenskim zemljama 1914–1918*, Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, 1990, str. 122. (Tu se poziva na Plaschku, op.a)

11 Bogdan Krizman, „O odjecima Oktobarske revolucije i zelenom kadru“, *Historijski zbornik* 1–4 (1957): str. 17.

12 Ivo Banac, „I Karlo je ošo u komite“: Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918.“ *Časopis za suvremenu povijest* 24 br. 3 (1992): str. 24.

13 Isto.

14 Isto, str. 25.

15 Misli se na knjigu *Die Katastrophe*.

16 Krizman, „O odjecima Oktobarske revolucije i zelenom kadru“, str. 150.

razbojnika zajedno s pripadnicima zelenoga kadra procijenjen na četvrt milijuna,¹⁷ ali on podrazumijeva cijelu Monarhiju. No, da bi stvar bila još zanimljivija, sam Čulinović u svojoj knjizi *1918. na Jadranu* piše: „Tadani austro-ugarski ministar vanjskih poslova grof Ottokar Czernin u svom djelu ‘U svjetskom ratu’ navodi, da je tih dezertera početkom god. 1918. bilo već oko 200 000.“¹⁸ Čulinović, dakle, već u svojoj prvoj knjizi citira Czernina i govori o broju od 200 000, ali opet za cijelu Monarhiju. Kako je došlo do toga da je taj broj u kasnijem tekstu postao broj za zelenokaderaše u Hrvatskoj, ne znam, ali očito je da se radi o pogrešci. U svakome slučaju, ta „pogreška“ ili „neprovjerenja informacija“ postala je izvor, a za taj su se broj „uhvatili“ još neki autori citirajući ili I. Banca ili B. Krizmana.

U svojoj knjizi *Zur Geschichte des Grossen Krieges 1914-1918*. Arthur v. Straussenburg donosi podatak o desecima tisuća dezertera u Hrvatskoj te izražava bojazan da će se taj pokret proširiti i na Ugarsku. On prigovara što se ne poduzimaju mjere koje bi smirile narod i vojsku, a ne da se daje prostor divljim glasinama koje potiču na dezertiranje.¹⁹

Ono što uočavamo jest da postoji ozbiljan raskorak kod pojedinih povjesničara kada je riječ o broju pripadnika zelenoga kadra. O mjestima gdje se zeleni kadar pojavljuje uglavnom vlada suglasje, ali je pitanje broja prilično neujednačeno. No, o broju od 200 000 u Hrvatskoj ne može nikako biti govora.

Kao jedini pouzdan pokazatelj ostaju nam izvori.

Za procjenu broja zelenoga kadra u Hrvatskoj i Slavoniji vrlo je važan dokument koji sam našao u Hrvatskom državnom arhivu. Iz toga dokumenta vidimo da je 29. kolovoza 1918. Zapovjedništvo 13. korpusa u Zagrebu izvijestilo Centralno popunidbeno zapovjedništvo u Beču, na čelu kojega je bio general Hazari, o ukupnom broju odbjeglih vojnika za cijeli 13. korpus, a to znači za gotovo sve hrvatske jedinice. Evo toga izvješća:

17 „Tausend und abertausend Helfer erwachsen den Organisatoren der Revolution aus den ungezählten Fahnen- und Stellungsflüchtigen und nicht mehr zurückgekehrten Urlaubern, die sich in Stadt und Land versteckt hielten, in den letzten Wochen aber schon ganz unbesorgt aus ihren Schlupfwinkeln hervorwagten. Die Zahl dieser Buschklepper und Schnapphähne wurde samt den Angehörigen der ‘grünen Kader’ (S. 249) gegen Schluß des Krieges – sicherlich zu gering – auf eine Viertelmillion geschätzt.“ (Glaise v. Horsteneu, *Die Katastrophe*, str. 335).

18 Ferdo Čulinović, *1918. na Jadranu*, Zagreb: Glas rada, 1951, str. 23.

19 „Im Inneren des Reiches wuchs die Verwirrung. Statt in dem ‘Hause des Volkes’ in dieser wahrhaft ernsten und kritischen Zeit, in der doch schon bekannt war, daß Osterreich-Ungarn und Deutschland um Waffenstillstand und Einleitung von Friedensverhandlungen angesucht hatten, auf Volk und Soldaten beruhigend einzuwirken, wurden die wildesten Gerüchte verbreitet und die Gemüter des Volkes aufgepeitscht.

Es hieß, daß viele Zehntausende von Deserteuren raubend und plündernd, die sogenannten ‘grünen Kaders’ bildend, in Kroatien umherziehen sollen, ein Übergreifen dieser Bewegung auf Ungarn wurde befürchtet.“ Arthur Arz von Straussenburg, *Zur Geschichte des Grossen Krieges 1914-1918. Aufzeichnungen von Generaloberst Arz*, Wien: Rikola Verlag, 1924, str. 338.

A) Kod doknadnih tijela bivše zajedničke vojske:

9.219	bjegunaca	1.599	1) <u>pješačtva:</u> samovoljno udaljenih	5.063	dopust prekoračili
553	bjegunaca	446	2) <u>artiljerije:</u> samovoljno udaljenih	124	dopust prekoračili
348	bjegunaca	112	3) <u>sappeura:</u> samovoljno udaljenih	154	dopust prekoračili

B) Kod pješačkih doknadnih tijela bivšeg c. k. domobranstva:

137	bjegunaca	32	samovoljno udaljenih	173	dopust prekoračili
-----	-----------	----	----------------------	-----	--------------------

C) Kod doknadnih tijela bivšeg kr. ug. hrv. domobranstva:

1.657	bjegunaca	2.633	1) <u>pješačtva:</u> samovoljno udaljenih	3.258	dopust prekoračili
84	bjegunaca	3	2) <u>konjaništva:</u> samovoljno udaljenih	8	dopust prekoračili
635	bjegunaca	67	3) <u>artiljerije:</u> samovoljno udaljenih	273	dopust prekoračili
uk: 12.633	bjegunaca	4.892	samovoljno udaljenih	9.053	dopust prekoračili

sveukupno: 26.578²⁰

Dakle, izvješće govori o ukupnom broju bjegunaca, samovoljno udaljenih i onih koji su prekoračili dopust,²¹ za čitavo razdoblje do 29. kolovoza 1918. To izvješće komentira pukovnik M. Posavec, pet mjeseci poslije, dakle već nakon raspada austrougarske vojske i dva mjeseca nakon stvaranja Kraljevine SHS. On piše:

„Ovi brojevi podaci čine se premaleni, budući su zapovjednici doknadnih tijela iz lahko shvatljivih razloga manje javljali.

Jedan podnesak bivše Militärkommande, koji je dva mjeseca prije, nego gore spomenuti, bivšem Kriegsministeriumu predložen, iskazivao je u koliko se sjećam znatno veće brojne podatke o tom predmetu, te se može na temelju iskustva zasigurno ustvrditi, da je broj bjegunaca i raznih neposlušnika iznašao najmanje oko 45.000 momaka.

Taj podnesak ne može se u pismohrani dobiti, budući je ista uslijed preselivanja i dnevnog potraživanja rezervatnih predpisa ovaj podnesak nekamo zametnula ili već kojemu organu službene porabe radi izdala.

Koliko je momaka iz hodnih postrojba i iz fronte pobjeglo, nemoguće je danas ustanoviti, ali će biti sigurno vrlo znatan.²²

Posavec, dakle, procjenjuje da je iz doknadnih postrojbi ukupno pobjeglo najmanje 45 000 pripadnika, a za postrojbe s fronte ne iznosi podatke, već samo kaže da je riječ o znatnom broju.

20 HR-HDA-124. NV SHS, Središnja kancelarija, Odbor za narodnu obranu, bez broja.

21 Nisu se, dakle, vratili u postrojbu, ljepši izraz za bjegunca.

22 HR-HDA-124. NV SHS, Središnja kancelarija, Odbor za narodnu obranu, bez broja.

Nakon razmatranja ovog dokumenta, mislim da je Posavčeva procjena prilično točna, to više što on nema nikakva razloga niti uvećavati niti umanjivati broj vojnika. K tome, on je neposredni sudionik ovih događaja, pukovnik, čovjek koji bi se u vojne procjene, prema logici stvari, trebao razumjeti.

Za postrojbe koje su na fronti teško je utvrditi broj dezertera, ali je njihov broj svakako bitno manji od broja bjegunaca iz pričuvnih postrojbi, koji se navodi u izvješću. Razlog tomu jest što je fronta bila prilično daleko,²³ a kontrola kretanja bila je vrlo visoka. Broj tih dezertera, kada je o hrvatskim postrojbama riječ, nije nikako veći od 15 000.

Sveukupno, sagledavajući činjenice, možemo zaključiti da je ukupan broj zelenoga kadra na području Hrvatske i Slavonije bio najviše 60 000.

Utjecaji Oktobarske revolucije na zeleni kadar

Revolucija i njezini odjeci izazvali su snažan dojam i u Austro-Ugarskoj. Brojnim stanovnicima te države zacijelo su njezine parole davale novi poticaj za konstruktivne, ali i za destruktivne djelatnosti.

Prema pisanju Glaisea v. Horstenaua, povratništvo iz ruskoga zarobljeništva uskoro se pokazalo teškim socijalnim i vojnopolitičkim problemom. Svi su povratnici neposredno doživjeli rusku revoluciju i nemalo je bilo onih koji su „prionuli uz novu nauku s Istoka“. Uzroke tome Horstenau nalazi u bijedi i jadu koji su zatekli vrativši se u domovinu (razoren obiteljski život, gubitak posjeda i imetka), a posebno ih je pogađalo ponovno pozivanje pod zastavu – što je rezultiralo dezerterstvom.²⁴ Nije, dakle, lako kvantificirati utjecaj Oktobra na odmetništvo u Hrvatskoj i Slavoniji.

Kao jedino pouzdani pokazatelj opet nam ostaju izvori.

O izgređima koji su u svojoj osnovi nosili predznake koje bismo mogli povezati s Oktobarskom revolucijom imamo izvješća s različitih mjesta. U Zagrebu su 21. listopada 1918. izvještene trobojnice. Na kolodvoru su napadnuti Mađari, u „jednoj kavani sviralo se srpsku himnu i Marsellaisu“, 22. listopada počele su manifestacije ispred Hrvatskog narodnog kazališta, Radić i Pavelić (zubar) govorili su o nacionalnoj slobodi i

23 Najbliža oko 150 km.

24 Allerdings erwies sich die Heimkehrbewegung sehr bald als schweres soziales und militärpolitisches Problem. Die Heimkehrer hatten durchweg die russische Revolution miterlebt. Fühlten sich die einen durch das Chaos, das sie mitgemacht hatten, abgestoßen, so gab es nicht wenige, die sich der neuen Lehre aus dem Osten ganz und gar verschrieben hatten. Was diese Leute dann in der Heimat an Elend und Kümernissen zu sehen bekamen, verstärkte noch ihren Glauben an das bolschewikische Evangelium und förderte gründlich die Weitergabe ihrer Ideen. Zerstörung des Familienlebens, Einbuße an Hab und Gut taten ein übriges. Besonders hart empfanden es viele Heimkehrer, daß man sie – kaum zu Hause – anfangs gleich nach vier, später nach zwölf Wochen wieder zu den Fahnen rief. Die Folge war, daß sie den ohnehin genug zahlreichen Stellungs- und Fahnenflüchtigen, die sich in Stadt und Land verborgen hielten, beträchtliche Verstärkungen zuführten. (Glaise v. Horstenau, *Die Katastrophe*, str. 248–49)

jedinstvu. Masa je krenula na Sabor, noseći hrvatske, srpske i slovenske zastave, klicalo se W. Wilsonu, T. Masaryku, N. Pašiću i zelenome kadru, sviralo se i opet Marseljezu te crnogorsku himnu, sudjelovali su i austrougarski časnici te oslobođeni srpski zarobljenici, koji su se bratimili s Hrvatima.

Na Markovu je trgu zastupnik S. Pribičević pozdravio novi, „troimeni“ narod, dalmatinski zastupnik dr. M. Drinković zahvalio je srbijanskoj vojsci na hrabroj borbi, Stjepan Radić slavio demokraciju i pobjedu i Wilsonova načela.²⁵ Uklanjali su se nje-mački i mađarski natpisi s kolodvora.

Vojno zapovjedništvo u Zagrebu javilo je Predsjedništvu Zemaljske vlade o incidentu koji se dogodio 22. listopada u 22 sata u Zagrebu. Opisuje se da je civilna glazba u kavanama, osobito u kavani „Corso“, svirala crnogorsku nacionalnu himnu i slične glazbene komade. Časnicima je na to zapovjedbno da napuste ta mjesta, što su oni učinili.²⁶ U mnogima se od tih sukoba često rabio izraz boljševizam. Čini se da su ga proširili vojnici iz Rudolfovih vojarni u Zagrebu, ali su ga često rabili i zastupnici u Saboru, kao i članovi Narodnog vijeća.

Pobune su izbijale i u provinciji. U njima su, uz vojsku, sudjelovali i civili, a pokatkad i cijele postrojbe. U Karlovcu su izbili veliki nemiri. Demonstranti su demolirali tamošnji kolodvor.²⁷ O svemu tome opširnije javlja *Hrvatska država*. Dana 22. listopada objavljeno je i priopćenje Narodnog vijeća koje „pozdravlja najvećom radosti stanovište što ga je predsjednik SAD-a Wilson zauzeo u svom odgovoru na austro-ugarsku notu od 4. listopada o. g.“ te „smatra međunarodni mirovni kongres jedinim kompetentnim forumom za konačno rješenje svog narodnog pitanja“ i „poziva zagrebačko građanstvo i čitav narod, da daje u svojim manifestacijama svagdje samo oduška svome veselju i oduševljenju i onemoguću svaku demonstraciju koja bi išla i za najmanjim uništavanjem tuđeg dobra“.²⁸

Odjek je dva dana poslije u novinama registriran ovako: „Jučer je Narodno vijeće dobilo sankciju naroda. Glavni grad Zagreb je progovorio na način, kakvog se samo od Zagreba moglo očekivati! U moru zastava bijelio se naš bijeli Zagreb a po ulicama crnilo se mnoštvo od kakvih 60-70 hiljada ljudi. Uz zveket sabalja, hiljade poklika i oduševljene pjesme slobode zakleo se Zagreb svome Narodnom vijeću.“²⁹

Pristranost je očita jer je jasno da se uz tadašnje komunikacijske mogućnosti i u državi koja je još uvijek Austro-Ugarsko Carstvo nije moglo okupiti toliko svijeta u gradu koji ima tek malo više stanovnika. Osim toga, takve demonstracije nikako nisu „sankcija“, jer nemaju pravnu valjanost i zato što nemaju što sankcionirati, budući da je poziv bio upućen međunarodnoj konferenciji. Uočljivo je da *Hrvatska država* i Narodno vijeće, manipuliraju masama tvrdnjom da se spremaju arbitraža i nacionalna neovisnost, dok, zapravo, žele Jugoslaviju i rade na tome.

25 Plaschka i dr, *Innere Front*, str. 184.

26 HR-HDA-79. UOZV, br. 5150.

27 Plaschka i dr, *Innere Front*, str. 186.

28 *Hrvatska država* (22. listopada 1918), str. 1.

29 *Hrvatska država* (24. listopada 1918), str. 1.

Luka Jukić, atentator na Cuvaja 1912., otpušten je iz mitrovičke kaznionice i postao je organizator Narodnog vijeća u Brodu te je javno rekao: „Jedni (seljaci) se boje požara u Brodu, drugi se plaše stupat u narodnu vojsku, treći glasno izražavaju nepovjerenje vrhovnom Narodnom vijeću u Zagrebu, jer da ono sudi samo siromacima, a ne bogatim nasilnicima.“³⁰

To je znatan utjecaj masovnog i revolucionarnog vrenja. Izvještaj požeškog povjerenika govori o tome da seljaci ne mare za svoju ljetinu, „neće da pristupaju obrađivanju polja jer govore ‘za sebe imamo dosta a gospoda neka pomru’“.³¹

To se odrazilo i u Donjoj Stubici, gdje je bilo „žiteljstvo sve bez časnih iznimaka za republiku“.³² Tako revolucionarnost nije utjecala samo na društvene odnose nego i na politički sustav. Posve je sigurno to da je na takva stajališta u čisto hrvatskom kraju utjecala činjenica da Zagorci nisu imali razloga oduševljavati se srpskom dinastijom.

Pobunjenike se u izvješću iz Požege 28. prosinca 1918. optužilo da im „republika ne znači ništa više, nego potpuni nered i slobodno pljačkanje“.³³

No istina o stupnju narodne svijesti u pitanju republikanstva bila je bitno drukčija. Otvoreno se, 24. studenog 1918., zahtijevalo podruštvljenje zemlje i tvornica, izbore za ustavotvornu skupštinu koji bi bili zasnovani na općem pravu glasa, uspostavu republike američkog tipa i drugo.³⁴ Štoviše, velik interes za organizaciju i pravi republikanski program dokazao se uspostavom nekih samosvojnih seljačkih republika.

Četiri su takve republike osnovane na području današnje Republike Hrvatske. Izniknule su tijekom samih nemira. Petrijevačka republika potrajala je desetak dana i pala 14. studenog 1918.³⁵ Donji Miholjac dobio je svoju republiku, koja je pala 20. studenog.³⁶ I u Feričancima je osnovana republika o kojoj se gotovo ništa i ne zna ako se izuzme podatak da je ukinuta negdje u studenom 1918. godine.³⁷

Prirodno je da su se svi organi vlasti udružili protiv tih republika. Takva su i njihova izvješća o donjomiholjačkoj republici, primjerice ono od 14. studenog 1918.: „Najveći pljačkaši u D. Miholjcu stupili su u Narodnu stražu nasilno odstranili su sve ugledne građane koji su najvećom požrtvovnošću radili oko uspostave mira i reda, proglasili su D. Miholjac republikom, odstranili su iz opć. Poglavarstva cjelokupno činovništvo, zarobili su upravitelja kotarske oblasti, koga su imenovali seljakom i namjestili kao narodnog pisara. Uveli su cenzuru tako poštansku kano brzozjavnu i telefonsku, tako da se iz Dol. Miholjca autentične vijesti nijesu mogle dobiti.“³⁸ Reklo bi se da je otpuštanje službenika ipak bio najveći grijeh koji drugi službenici predbacuju pobunjenicima.

30 HR-HDA-124. NV SHS, Središnja kancelarija br. 393/1918. (783-91)

31 HR-HDA-124. NV SHS, Središnja kancelarija grupa A, 387/1918.

32 HR-HDA-124. NV SHS, Središnja kancelarija, grupa B, br. 722/1918.

33 HR-HDA-124. NV SHS, Središnja kancelarija, grupa B, br. 900/23/1918.

34 HR-HDA-124. NV SHS, Središnja kancelarija, grupa B, 421/1918.

35 HR-HDA-78, PRZV, br. 666-I-Pr/1918.

36 HR-HDA-78, PRZV, br. 746-I-Pr/1918.

37 HR-HDA-78, PRZV, br. 746-I-Pr/1918.

38 HR-HDA-78, PRZV, br. 666-I-Pr/1918.

Boljševici su organizirali još dvije republike (tj. komune), od kojih je jedna bila u Novome Mestu, u Sloveniji.³⁹ U Banovoj je Jarugi, na narodnom zboru, izabrano Radničko-seljačko-vojničko vijeće. Vlast preuzima odbor sovjetskog tipa, a među pobunjenicima su bili povratnici iz Sovjetske Rusije, uključujući sudionike Oktobarske revolucije. Republika je trajala samo četiri dana.⁴⁰ Tražilo se da se „primjeni rusko iskustvo“ i „ruski red“.⁴¹ U Otočcu se u tijeku vojne pobune 1. studenog „opažalo (...) da je ogromna većina vojnika pijana, ali da je izvjesni procent bio potpuno trijezan i svjestan svojih čina. Ovo su boljševici koji su bili zarobljeni u Rusiji“.⁴² Primjetno je to da su vlastima bili simpatičniji pijani pobunjeni vojnici negoli oni koji su pred sobom imali komunistička idejna stajališta.

Među postrojbama zelenoga kadra bilo je i „Kolo gorskih tića“, koje je djelovalo u đakovštini od 1918. do 1920. pod vodstvom Božidara Matijevića, maturanta osječke gimnazije, koji je bio služio kao dobrovoljac u srpskoj vojsci u vrijeme Balkanskih ratova. Poslije se, kao ratni zarobljenik u Rusiji, pridružio Srpskomu dobrovoljačkom korpusu u Odesi. Ta je postrojba bila disciplinirana, politički svjesna i izrazito aktivna. Imala je vlastiti program, statute i stegovnik („zakon i kazna“). Program, vjerojatno iz 1919. godine, težio je „postaviti protuteror teroru državnom, stvarajući tako temelj sovjetskoj vlasti u Jugoslaviji“.⁴³ Osim toga, 114 članova „jugoslavenske komunističke grupe“ RKP(b)-a, dakle petina svih južnoslavenskih komunista u Sovjetskoj Rusiji, uspjelo se do 20. prosinca 1918. vratiti u domovinu,⁴⁴ čime su nemiri u Hrvatskoj zadržali još izrazitija obilježja revolucije.

Prijetnja boljševizmom služila je u kontinentalnom dijelu Hrvatske kao sredstvo za slabljenje narodne svijesti i prikazivanje srpske vojske kao oslobodilačke. Tu je ulogu u primorskoj Hrvatskoj igrala talijanska prijetnja.

Ako govorimo o stupnju organiziranosti grupa zelenoga kadra, opet se moramo posvetiti izvornom gradivu. U ovom slučaju u većini izvješća stajalište je da među pojedinim grupama (u izvješćima časnika te se grupe nazivaju bandama) nema gotovo nikakva kontakta ni suradnje.

O tome pišu i Plaschka i suradnici navodeći izvješća jednog časnika iz AOK-a.⁴⁵ I oni su utvrdili da među bandama zelenoga kadra nema kontakta ni suradnje, ali da su dovoljno jake da provode prepade. Prepadi su uglavnom usmjereni na imućne zemljake; protiv oblasti se ne poduzimaju nikakve sabotaže.⁴⁶

Sve grupe zelenoga kadra djelovale su potpuno samostalno, među njima nije uspostavljena nikakva organizirana suradnja, nije bilo organiziranog ustroja niti se izdvojila neka osoba koja bi imala ulogu zajedničkog zapovjednika.

39 Banac, „I Karlo je ošo u komite“, str. 39.

40 Isto, str. 39.

41 Isto, str. 40.

42 HR-HDA-78, PRZV, br. 14838/1918.

43 Banac, „I Karlo je ošo u komite“, str. 40.

44 Isto, str. 40.

45 Armee Ober Kommando.

46 Plaschka i dr, *Innere Front*, str. 81.

Vlasti su provodile preventivne mjere. Pooštrena je kontrola na kolodvorima, one-mogućivala se trgovina krivotvorenim dokumentima, evidencija odobrenih dopusta vodila se ažurnije. Radi suzbijanja pojave zelenoga kadra žandarmerija se pojačavala efikasnijim skupinama, ustrojena je gusta mreža stražarskih mjesta s brojnim patrolama koje su trebale barem djelomično smanjiti potrebu za vojnim pojačanjima.⁴⁷

Bile su to mjere koje su poduzimale vlast i vojna uprava, koja je polako naslućivala rasplet događaja u kojem će Monarhija postati dio povijesti.

Zaključak

Pred kraj Prvog svjetskog rata znatno se povećao broj vojnika koji su pobjegli iz oružanih postrojbi. Većina je dezertirala iz pričuvnih snaga, odnosno onih koje su bile namijenjene za slanje na frontu. Bježalo se i iz jedinica na fronti, ali u znatno manjem broju. Ovi dezerteri poznati kao zeleni kadar bili su prisutni u cijeloj Monarhiji. Razlozi njihovog dezertiranja bili su uglavnom socijalne naravi: nezadovoljstvo ratom, iscrpljenost i opće siromaštvo, briga za imovinu, nedostatak radne snage na seoskim imanjima, težnja da zaštite svoje obitelji od spletki nesavjesnih, korumpiranih i grubih državnih službenika, a u nekim slučajevima i pohlepa za novcem, koja ne isključuje pljačku. Jezgra zelenoga kadra u Hrvatskoj bila je u Fruškogorskim šumama, ali su se pripadnici mogli naći i u okolici Osijeka, Zagreba, Broda, Vinkovaca i Dalmatinske zagore, odnosno u cijeloj Hrvatskoj. Ukupan broj zelenoga kadra za cijelu Hrvatsku procjenjuje se na najviše 60 000. Oktobarska revolucija i njezini odjeci također su imali značajne posljedice u Austro-Ugarskoj. Njezine parole poticale su na razne aktivnosti. Pod utjecajem ideja Oktobarske revolucije pozivalo se na nacionalizaciju zemlje i tvornica, izbore za ustavotvornu skupštinu koja će se temeljiti na općem pravu glasa, uspostavu republike itd. Interes za organiziranje i istinski republikanski program dokazan je uspostavom nekoliko autonomnih seljačkih republika.

Na području današnje Republike Hrvatske nastale su tijekom nemira četiri takve republike. Sve su trajale vrlo kratko, odnosno jedva nekoliko tjedana. Petrijevačka republika trajala je deset dana i pala je 14. studenog 1918. Donji Miholjac je dobio svoju republiku koja je pala 20. studenog. Osnovana je i republika u Feričancima, o kojoj se gotovo ništa ne zna, osim što je ukinuta oko studenog 1918. U Banovoj Jaruzi republika je trajala četiri dana. Prijetnja boljševizma iskorištena je u kontinentalnoj Hrvatskoj za slabljenje narodne svijesti i predstavljanje srpskih vojnika kao osloboditelja. Među pojedinim skupinama zelenoga kadra gotovo da nije bilo kontakta niti suradnje. Svi su djelovali potpuno neovisno, bez ikakve organizirane međusobne suradnje. Nije postojala organizirana struktura predvođena nekim zapovjednikom ili zapovjednom strukturom.

47 Isto.

Izvori i literatura

Arhivsko gradivo

HR-HDA-124. Narodno vijeće SHS (NV SHS)

HR-HDA-78. Zemaljska vlada, Predsjedništvo (PRZV)

HR-HDA-79. Zemaljska vlada, Odjel za unutarnje poslove (UOZV)

Tisak

Hrvatska država, Zagreb 1918.

Literatura

Banac, Ivo. „I Karlo je o'šo u komite”: Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918.“ *Časopis za suvremenu povijest* 24 br. 3 (1992): str. 23–43.

Batowski, Henryk. *Rozpad Austro-Węgier 1914-1918*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1965.

Čulinović, Ferdo. *1918. na Jadranu*. Zagreb: Glas rada, 1951.

Čulinović, Ferdo. „Odjeci oktobra u jugoslavenskim krajevima.“ *Savremenik* br. 7–8 (1975): str. 124–142.

Glaise-Horstenau, Edmund von. *Die Katastrophe, Die Zertrümmerung Österreich-Ungarns und das Werden der Nachfolgestaaten*. Zürich – Leipzig – Wien: Amalthea, 1929.

Hanks, Ronald Wayne. *The end of an Institution: The Austro-Hungarian Army in Italy, 1918*. Doktorska disertacija, Rice University, 1977.

Hrabak, Bogumil. *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u Jugoslavenskim zemljama 1914-1918*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, 1990.

Krizman, Bogdan. „O odjecima Oktobarske revolucije i zelenom kadru.“ *Historijski zbornik* 1–4 (1957): str. 149–157.

Krizman, Bogdan. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*. Zagreb: Školska knjiga, 1977.

Nowak, Karl Friedrich. *Chaos*. München: Verlag für Kulturpolitik, 1923.

Österreich-Ungars letzter Krieg 1914–1918, I–IV. Wien: Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1931–1933.

Plaschka, Richard Georg, Horst Haselsteiner, Arnold Suppan. *Innere Front. Militärassistenz, Widerstand u. Umsturz in d. Donaumonarchie 1918*, I–II. München: R. Oldenbourg Verlag, 1974.

Rauchensteiner, Manfred. *Der Tod des Doppeladlers: Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*. Graz: Styria Verlag, 1993.

Straussenburg, Arthur Arz von. *Zur Geschichte des Grossen Krieges 1914-1918. Aufzeichnungen von Generaloberst Arz*. Wien: Rikola Verlag, 1924.

SUMMARY

Numerosity and Meaning of the Green Cadres

The paper analyzes the origins and context of the formation of Green Cadres at the end of the First World War. The number of deserted soldiers considerably increased towards the end of the First World War. These deserters are known as the Green cadres. The paper researches the roots and origins of the Green Cadres and reasons for desertion. Furthermore, the paper focuses on the repercussions of the October Revolution and its reverberations in the Austro-Hungarian Empire. Its attractive slogans encouraged the masses for both constructive and deconstructive activities. Under the influence of the ideas of the October Revolution, the Green Cadres called for the nationalization of land and factories, elections for the constitutional assembly that would be based on universal suffrage, the establishment of the republic of the American type, etc. Their great interest in organizing a true republican programme was proven with the establishment of several autonomous peasant republics. Thus, the paper analyzes the context of the formation of four such republics that sprung during the disturbances in the area of the contemporary Republic of Croatia.

Keywords: First World War, Austro-Hungarian Monarchy, Green cadres, desertion, disturbances, October revolution